

Тарих ўқитишининг оғзаки методлари

Жумаева Шоира Саттаровна
Олтинсой тумани 25-умумий ўрта таълим
мактаби тарих фани ўқитувчиси

Тарихий материалларни оғзаки баён килиш бир қанча усул ва туркумларда амалга оширилади. Ўқитиш методларини таърифлашда ўқитувчининг ўқитиши ва ўқувчиларнинг ўрганиши ёки билиш фаолияти усулларидан иборат эканлигини назарда тутиш керак.

Тарихий материалларни оғзаки баён килиш ўқитувчиларнинг фаол фикрлаш асосида ўқувчиларни ўқитишга, ўқитувчи раҳбарлигига ўқувчиларнинг илмий билимларини ўзлаштириши ва амалда қуллана билишлари, ёш авлод онги ва калбига миллий истиклол ғояларини сингдириш ва уларда миллий истикдол мағкурасини шакллантириш долзарб вазифадир.

Тарихий материални оғзаки баён килиш монолог формада, баён этиш, таърифлаш, тавсифнома бериш, тушунтириш, муҳркама килиш, сухбат, кискача баён килиш, ҳикоя килиш, суратлар воситасида таърифлаш, аналитик (булакларга булиб) таърифлаш ва бошка туркумлар орқали амалга оширилади.

Тарих таълимида ўқитувчининг жонли нутки ўқувчиларнинг куз унгидаги инсоният хаётининг энг кадимги даврлардан XIX аср бошларига кадар ижтимоий-иктисодий ва маданий ривожланиш түғрисидаги билимлар киради. Жонли нутқ ўқувчи онгига тез етиб боради, уни маълум хulosаларга олиб келади, тарихий жараённинг крнуниятларини тушунишни осонлаштиради, ўқувчиларга тарихий материалларни таҳлил килиш ва умумлаштириш намунасини кўрсатиб беради.

Ўқитувчининг жонли нутки пухта билим ва малака манбаи бўлиши билан бирга, жуда катта тарбияловчи кучга эга. Ўқитувчи нуткидаги мантиқ ургунинг кучи, далилларнинг жонли ва ишонарли бўлиши ўқувчиларнинг онгига, ҳис-туйғуларига кучли таъсир кўрсатади, уларни фикрлашга ўргатади, маълум хulosаларга олиб келади, тарихий жараённи, унинг кобилиятларини тугри тушунишга ёрдам беради.

Ўқитувчининг жонли нутқи ўқувчиларнинг билим олишидаги бошка манбалар, кургазмали куроллар ва текстларнинг мазмунини тушуниш, улар устида мустакил ишлаш ва фикр юритишга ҳам йул очиб беради.

Ўқитувчи дарс жараёнида, ўқув материалларини оғзаки баён қилиб бериш билан чегараланиб колмасдан, ҳар-хил кўргазмали куроллар (расм-суратлар, иллюстрация, карикатуралар, қўшимча малумотлар, таркатма материаллар, «аклий хулсум» интернет материаллари, мультимедиялар, ўқув уйинлари) дан фойдаланилади.

Ўқитувчининг жонли нутқи ўқувчиларнинг ўқиш-ўрганиши ва билим фаолиятини бошқаришни, унга раҳбарлик килишнинг методик усуллари ва воситаларини ҳам ўзига мужассамлаштиради. Жонли нутқнинг бу имкониятларидан оқилона фойдаланиш ўқувчилар билимининг пухта ва мустахкам бўлишини ўқувчини мустақил иш ташкил килишга имкон яратади. Ҳикоя методида тарихни баён килиш тарихий воқеанинг тулиқ картинасини очиб беради. Ҳикоя методининг асосий дидактик вазифаси ўқувчиларда тарихий воқеа ҳақида конкрет ва кўрсатмали бўлади.

Ҳикоянинг конкрет булиши ўқувчиларнинг тарихий хрдисалардаги моҳиятни ва тарихий макон, тарихий давр, тарихий ижтимоий харакат, уни ҳаракатга келтирувчи кучлари, ижтимоий груп, табақа, қабила, уруғ, халқ миллат ва уларнинг тараққиёт босқичлари хусусияларини тушуниб олишларига ёрдам беради. Ҳикоя ёрқин, энг типик муҳим тарихий фактлар асосида тузилади. Ҳикоя

тариҳий материални баён қилиш методи сифатида асосан қуидаги холларда:

1. таълим-тарбия жихатидан мухим ва уларни ўрганиш ўқувчилар онгидаги чукур ва эркин из колдирадиган йирик тариҳий воқеаларни баён қилишда;

2. ўқувчиларда янги тариҳий хрдисалар хақида мазмунли ва аниқ тасаввур яратиш зарур булган пайтда қулланилади. Ҳикоя ўқувчиларда тариҳий воқеалар хақида жонли тасаввур яратиш билан бирга уларни маълум умумий хулосаларга ҳам олиб келади. Маъруза методи факат ажратилган вақтнинг кўп ёки озлиги билан эмас, балки ўзининг мазмуни, ўқитиш ва ўрганишнинг метод ва усуллари жихатидан ҳам олий мактаблардаги маърузалардан фарқ килади. Ўқитувчи маъруза мавзуси билан бирга уни баён қилиш режасини эълон қиласди.

Ўқитувчи ўқувчиларнинг диккатини маърузада ёш авлод онги ва қалбига миллий истиклол ғояларини сингдириш ва уларда миллий истиклол мафкурасини шакллантириш ҳамда аҳлокий жихатдан мухим булган томонларига каратади, чикарилган хулоса ва умумлашмаларни қисқа ва аниқ ифодалаб беради ва уларни ўқувчилар ёзиб оладилар.

Мактаб маърузасида сухбат методининг элементлари қулланилади. Ўқувчиларнинг билиш фаолиятини жадаллаштириш, уларнинг диккатини маърузанинг мухим жараёнларига жалб қилиш мақсадида саволлар куйиб борилади. Мактаб маърузаси баён килинган материал юзасидан якуний сухбат билан тугайди.

Мактаб маърузасининг ақалли энг мухим жойларини ўқувчилар ёзиб улгuriши учун маъруза нисбатан секин үқиласди. Мактаб маърузаси ёш авлод нутқини ривожлантиришда, уларнинг ўз фикрларини эркин айта олишларига имкон беради, мактаб маърузасига методист В.Н.Бернадский томонидан қўйилган асосий талаблар ҳозирги кунда ҳам уз аҳамиятини йўқотган эмас. Бу талаблар қуидагилардан иборат эди:

1. Маъруза илмий жихатдан мукаммал бўлиши керак.

2. Маъруза дарслик мазмунидан кенг, уни кўп жихатдан конкретлаштирилиши лозим. Маъруза мазмуни дарслик мазмунидан қисқа ёки айнан шу мазмундан иборат бўлиб қўйилса, уни ўқувчилар бутунлай тингламай қуишишади.

3. Ўқувчиларни ўтмишни жонли идрок этишлари учун маъруза мазмунан кўргазмали бўлиши керак.

4. Маъруза ўқувчиларни фикрлашга ўргатиши, тариҳий воқеаларни таҳлил қилиш ва умумлаштириш намунасини кўрсатиши, ўқувчиларнинг тариҳий фикрлашини тарбиялаши лозим.

5. Маърузанинг ўқувчиларга етиб бориши учун, ўқитувчи ўзининг нутқи устида кўп ишлаши лозим.

Адабиётлар Рўйхати

1. Ислом Каримов Тариҳий хотирасиз келажак йуқ Тошкент. «Шарқ», 1998.
2. Ислом Каримов Ўзбекистан буюк келажак сари Тошкент. «Ўзбекистон», 1998.
3. Бабанский Ю.К. «Ҳозирги замон умумий таълим мактабларида ўқитиш методлари» Тошкент. «Ўзбекистон», 1990.
4. Саъдиев А. Мактабда тарих ўқитиш методикаси Тошкент. «Ўқитувчи», 1988
5. Саъдиев А. Ўзбекистан халқлари тарихини ўқитиш Тошкент. «Ўқитувчи», 1993
6. Махкамов С. Тарих дан ўқув уйинлари «Ўзлуксиз таълим» журнали 2006 № 1.